

Засновник і видавець:

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління
при Президентіві України

Головний редактор
СЕРЬОГІН С. М.,
д-р наук держ. упр., проф.

Редакційна колегія:
ХОЖИЛО І. І.,
д-р наук держ. упр., доц. (заст. голов. ред.)
РУДІК О. М.,
канд. політ. наук, доц. (відп. секретар)
ШАРОВ Ю. П.,

д-р наук держ. упр., проф.
ЛИПОВСЬКА Н. А.,
д-р наук держ. упр., проф.
ГОНЧАРУК Н. Т.,
д-р наук держ. упр., проф.
ВІКТОРОВ В. Г.,

д-р філос. наук, проф.
БОРОДІН Є. І.,
д-р іст. наук, проф.
РЕШЕТНИЧЕНКО А. В.,
д-р філос. наук, проф.
ГЛОТОВ Б. Б.,

д-р філос. наук, проф.
МАМАТОВА Т. В.,
д-р наук держ. упр., проф.
БОБРОВСЬКА О. Ю.,
д-р наук держ. упр., проф.

ПРОКОПЕНКО Л. Л.,
д-р наук держ. упр., проф.
БАКУМЕНКО В. Д.,
д-р наук держ. упр., проф.
ДРЕШПАК В. М.,

д-р наук держ. упр., доц.
КОЛЕСНИКОВ Б. П.,
д-р наук держ. упр., доц.
ОВЧИННИКОВА О. П.,
д-р екон. наук, проф. (Російська Федерація)
ГУГНІН О. М.,

д-р філос. наук, проф. (Республіка Польща)
АНТОНОВА О. В.,
канд. наук держ. упр., доц.
САВОСТЕНКО Т. О.,
канд. екон. наук, доц.

Друкується за рішенням
ученої ради Дніпропетровського
регіонального інституту державного
управління Національної академії
державного управління
при Президентіві України
протокол № 08/172 від 25.09.2014 р.

Періодичність – чотири рази на рік

*Збірник наукових праць
«Державне управління» згідно
та місцеве самоврядування» згідно
з рішенням Президії ВАК України включений
до переліку наукових фахових видань
у галузі науки «Державне управління»
(постанова № 1-05/4 від 14.10.09)*

© Дніпропетровський регіональний інститут
державного управління НАДУ
при Президентіві України, укладання,
художнє оформлення, оригінал-макет, 2014

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Валерій АЛЕКСЄЄВ
Апарат Верховної Ради України

ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ РОЗРОБКИ РОБЕРТА ОУЕНА ЯК ПРИКЛАД ДЕРЖАВНО- УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджуються етапи практичної діяльності у сфері управління відомого реформатора і філантропа Роберта Оуена. Доводиться, що практичні заходи, за допомогою яких Р. Оуен прагнув побудувати справедливе суспільство, дозволили відповісти не лише на багато поточних питань у його виробничо-виховній діяльності, а й спрогнозувати майбутній розвиток суспільно-виробничих відносин.

Ключові слова: державне управління, виховання, громадянин, суспільство, держава.

Валерий Алексеев. Теоретические и практические разработки Роберта Оуэна как пример государственного-управленческой деятельности

Исследуются этапы практической деятельности в сфере управления известного реформатора и филантропа Роберта Оуэна. Доказывается, что практические меры, с помощью которых Р. Оуэн стремился построить справедливое общество, позволили ответить не только на много текущих вопросов в его производственно-воспитательной деятельности, но и спрогнозировать будущее развитие общественно-производственных отношений.

Ключевые слова: государственное управления, воспитание, гражданин, общество, государство.

Valerii Alekseeiev. Theoretical and practical elaborations of Robert Owen as an example of the state-administrative activity

© Алексеев В. М., 2014

We study the stages of practice in the area of the famous reformer and philanthropist Robert Owen. It is shown that practical measures by which Owen sought to build a just society, not only allowed to answer the many current issues in its industrial and educational activities, but also to predict the future development of social and industrial relations.

Key words: public administration, education, citizen, society and state.

Практика суспільного розвитку довела, що пропозиції та підходи науковців до створення ідеального суспільства досі залишаються актуальними. Спроби вчених минулого втілити свої задуми на практиці також не залишилися поза увагою сучасних дослідників. Водночас не все ідеально складалося протягом різних періодів історичного розвитку людства, адже багато слухних пропозицій учених щодо застосування нових форм і методів у сфері управління не було взято до уваги й не використано на практиці. При цьому існує критичне ставлення до запропонованих новацій і різна, у тому числі вкрай негативна, оцінка з боку науковців, які дотримуються протилежних поглядів на процеси формування громадянського суспільства і, як уже було зазначено, не пов'язують їх із питаннями управління.

Минуло декілька століть із того часу, коли вченими було вперше обґрунтовано необхідність співпраці суспільства та держави на демократичних засадах, а громадськими діячами запропоновано власне бачення побудови ідеального суспільства з елементами прямої демократії. Зараз важко пояснити, що спонукало вчених до такої необхідності в періоди, далекі від демократизації управлінських процесів, і взагалі чим вони керувалися, коли намагалися втілити свої задуми на практиці. Досі немає остаточної відповіді на питання, що надихало вчених у періоди, коли думка про свободу людини розглядалася як злочин проти держави, а особи, які закликали до рівності громадян у суспільстві, переслідувалися законом. Проблематично також дати чітку відповідь на запитання: чому в періоди, далекі від усвідомлення такої необхідності основним джерелом влади – народом, громадські діячі, незважаючи на наявні умови, так наполегливо пропонували неструктурованому суспільству рухатися до реалізації цієї мети?

На думку автора, змістовну відповідь на ці питання дав відомий філософ-матеріаліст О. Герцен, який зазначає, що «поява людей, що протестували проти суспільної неволі і неволі совісті, – не новина; вони були викривачами й пророками в усіх цивілізаціях, які хоч скільки-небудь дозріли, особливо коли вони старіли» [3, с. 298] (тут і далі переклад українською автора. – В. А.). У цьому твердженні немає відповіді на питання щодо того, скільки потрібно часу, щоб

цивілізація (за словами О. Герцена) остаточно «дозріла». Однак можна припустити, що цей процес, урахувавши сучасний стан суспільних відносин, далекий до завершення. У контексті зазначеного С. Хантінгтон вважає, що зіткнення в XXI ст. будуть спричинятися не стільки політикою чи ідеологією, скільки різницею цивілізацій [9, с. 9]. Для того щоб максимально уникнути таких зіткнень, логічно завчасно передбачити можливі наслідки на державному рівні й імплементувати відповідні заходи на місцевому та регіональному рівнях за допомогою суспільства.

Критичне ставлення науковців до можливостей використання набутого досвіду у сфері державного управління можна частково пояснити відсутністю на певному етапі розвитку ідеології управлінських взаємовідносин між державою та суспільством, а також відсутністю стратегії і тактики щодо здійснення безпосередньої участі громадян у цьому процесі. Слід також констатувати недостатність інформації про практичні кроки на шляху до реалізації можливостей громади самостійно створювати нові структури публічного управління за безпосередньої участі жителів населеного пункту. Адже без практичного втілення новацій складно довести їх перевагу порівняно з існуючими елементами системи державного управління.

Проаналізувавши наукову літературу, можна дійти висновку, що науковці минулого та сучасного по-різному оцінюють науково-теоретичні здобутки видатних вітчизняних і зарубіжних учених XVI – XIX ст. Одночасно переглядається історія утопічної думки, переоцінюються трактати й романи про ідеальне суспільство. Сучасні дослідники знаходять у них не лише «релікти божевільних сподівань», а передчуття «нового мислення», яке так необхідне у XXI ст. [14, с. 7]. Проте деякі науковці висловлюють категоричне ставлення до теоретичних розробок або піддають сумніву можливість використання набутого досвіду у сфері державного управління на сучасному етапі розвитку. Наприклад, С. Франк вважає, що «утопізм є типовим зразком ересі», а в утопіях Платона, Т. Кампанелли і Т. Мора, на його переконання, існує внутрішня суперечність, яку можна побачити лише на практиці [5, с. 379]. А. Фульє дотримується погляду, що сучасні нації не можуть повернутися до утопій Платона, Т. Мора, Г. Бабефа і К. А. Сен-Симона [15, с. 32]. Із цим категорично не можна погодитися. Не применшуючи наукового внеску відомих учених С. Франка й А. Фульє, слід зазначити, що їх наукові здобутки так і залишаються теоретичними, а утопіст Р. Оуен утілював свої задуми на практиці в період, коли соціалізація управлінських процесів видавалася фантастикою. При цьому слід зважати на те, що свої практичні

розробки Р. Оуен почав запроваджувати у 1800 р., тобто більш як за півстоліття до скасування кріпацтва в Росії [1, с. 21 – 22].

Мета статті – дослідити та проаналізувати етапи практичної діяльності у сфері управління відомого реформатора і філантропа Роберта Оуена.

Роберт Оуен (1771 – 1858) – англійський соціаліст-утопіст XIX ст., один з ініціаторів фабричного законодавства, вважається ідеологом кооперативного руху в Англії. Р. Оуен належить до плеяди видатних діячів, які доводять реальність своїх ідей на практиці. Центральним місцем у системі поглядів Р. Оуена є вчення про характер людини, який, на його думку, є результатом взаємодії природної організації індивіда та навколишнього середовища. Р. Оуен уважав, що його вчення відкриває людям шлях до розумного і справедливого суспільства [7, с. 158 – 159]. Практичні заходи, за допомогою яких Р. Оуен прагнув побудувати справедливе суспільство, дозволили відповісти не лише на багато поточних питань у його виробничо-виховній діяльності, а й спрогнозувати майбутній розвиток суспільно-виробничих відносин.

Минуло більше як 200 років із часу проведення експерименту у м. Нью-Ланарк, розпочатого після того, як Р. Оуен почав управляти нью-ланаркською фабрикою. За оцінкою дослідників, експеримент Р. Оуена тільки у м. Нью-Ланарк продовжувався майже 30 років – із 1 січня 1800 р. до кінця 1829 р. [12, с. 82]. Незважаючи на давність подій, підходи Р. Оуена до управління на рівні населених пунктів викликають значну зацікавленість на сучасному етапі розвитку, коли йдеться про ефективне управління на рівні територіальних громад. Для того щоб аргументувати доцільність нового суспільного устрою, Р. Оуен уважав недостатнім запропонувати лише теоретичні засади. Свої новації він запроваджував на практиці, що підтверджено проведенням ним експерименту у Шотландії (Нью-Ланарк), США (Нью-Гармоні), графстві Гемпшир в Англії (Гармоні-Холл).

Аналізуючи виробничу діяльність Р. Оуена, можна дійти висновку, що на його підприємствах постійно відбувалися реорганізаційні процеси. Це було пов'язано з його прагненням поліпшити умови праці та створити належні побутові умови для робітників. Слід також ураховувати, що Р. Оуен наполегливо захищав права дітей, які працювали на фабриках. Він вимагав від уряду на законодавчому рівні обмежити робочий день для дітей та залучити їх до виховного процесу [12, с. 10 – 15]. Р. Оуен запропонував новації щодо виховання та освіти дітей робітників, сформулювавши їх у вигляді десяти принципів. Зокрема, основним принципом навчання вважався принцип вивчення дійсності. Вправи мали продовжуватися доти, доки вони приносили користь та задоволення учням. Крім того,

дітей привчали думати і діяти раціонально, набувати суттєвих знань, які могли б бути корисними протягом усього їхнього життя. Новим було також те, що діти робітників були поставлені в умови кращі, аніж ті, в яких перебували діти представників інших класів [12, с. 54 – 55].

Розглядаючи виробничо-фінансову діяльність підприємств Р. Оуена з позиції витрат, спрямованих на навчання та виховання дітей, на перший погляд важко назвати її продуктивною. Водночас його чітка й принципова позиція в прийнятті нестандартних рішень, що супроводжувалося застосуванням нових форм і методів в управлінні, дозволили Р. Оуену не тільки утримувати підприємства, а й реалізовувати нові проекти. Незважаючи на проблеми, пов'язані із запровадженням новацій у різних країнах світу, яке супроводжувалося значними фінансовими витратами, Р. Оуен власним прикладом доводить молодим науковцям і управлінцям, як треба діяти, щоб реалізувати свої ідеї на практиці. Наприкінці життя Р. Оуен сказав: «Моє життя не було марним. Я сповістив важливі істини, і якщо світ не захотів зрозуміти їх, то це лише тому, що він їх ще не зрозумів» [8, с. 207].

За словами Р. Оуена, деякі люди, які належать до різних класів, мабуть, скажуть, що все це дуже добре і навіть чудово в теорії, але тільки одні мрійники можуть вважати можливим здійснення всього цього на практиці. На таке зауваження, зазначає Р. Оуен, може бути надана тільки одна відповідь: зазначені принципи було реалізовано на практиці з великим успіхом. Результати цієї практики тривалий час випробовувалися серед населення (чисельністю від двох до трьох тисяч осіб) у м. Нью-Ланарк (Шотландія), а також у м. Мюнхен (Баварія) та в поселеннях для бідних у Голландії [11, с. 148].

У 1906 р. учений Ф. Подмор (біограф Р. Оуена), відвідавши й описавши фабричне селище Оуена у своїй науковій праці, так передає перше враження Р. Оуена від м. Нью-Ланарк: «Уже з першого разу, коли я побачив Нью-Ланарк, я вирішив, що це – найбажаніше місце для проведення того експерименту, який я успішно розпочав у Манчестері... Тут мені судилося у значно більшому масштабі організувати життя населення на принципах, абсолютно невідомих світові, ... поставити експеримент, спрямований на демонстрацію тих простих та доступних засобів, керуючись якими суспільство спроможне завоювати одвічне щастя для всього людського роду» [12, с. 44].

У науковій праці «Розвиток соціалізму від утопії до науки» Ф. Енгельс зазначає, що, незважаючи на несприятливі умови, у м. Нью-Ланарк, розташованому в Шотландії, співвласник і директор фабрики Р. Оуен завдяки застосуванню кардинально нових методів

управління спромігся досягти таких здобутків, завдяки яким кримінальні суди, позови, піклування про бідних, необхідність у благодійництві стали явищами невідомими. І досяг цього він просто тим, що поставив людей в умови, співвідносні з людською гідністю, а особливо – дбав про добре виховання підростаючого покоління. У м. Нью-Ланарк була вперше розпочата робота шкіл для дітей молодшого віку, запропонованих Р. Оуеном. Однак, за словами Ф. Енгельса, це не задовольняло самого Р. Оуена, а умови, які було створено для робітників, ще не відповідали, як він вважав, людській гідності [10, с. 136 – 137].

Дослідники зазначають, що в перші роки управління в м. Нью-Ланарк Р. Оуен розгорнув бурхливу діяльність. Він розпочав із будівництва нового житла для робітників, унаслідок чого виникло нове робітниче селище. У селищі, спираючись на допомогу і співробітництво впливових робітників, Р. Оуен заснував щось на кшталт органів самоврядування під своїм загальним керівництвом. Було скликано загальні збори робітників, на яких Р. Оуен ознайомив їх із планом реформ. Крім того, була обрана комісія для підтримання чистоти, створені фабричні магазини, в яких робітники за прийнятними цінами могли придбати якісні товари (їжу, одяг, паливо тощо), організована медична допомога. Спираючись на поступово завойовану довіру робітників, Р. Оуен розпочав систематичну боротьбу з пияцтвом: узявши під свій контроль продаж спиртних напоїв, він відкрив дешево їдальню й домогся того, що приватний продаж алкоголю в м. Нью-Ланарк зник. При фабриці були облаштовані школа, ясла та майданчик для маленьких дітей. Робочий день було скорочено до 11 3/4 год. (порівняно з 13 год.) [12, с. 45]. У науковій праці «Педагогічні ідеї Роберта Оуена» йдеться про те, що робочий день було скорочено до 11 3/4 год. (порівняно з 14 год.), а потім – до 10 1/2 год. [11, с. 4].

За відносно короткий термін чисельність населення м. Нью-Ланарк із 1,5 тис. збільшилася до 2,5 тис. осіб, а саме місто (завдяки новим підходам до управління, технічній організації, раціоналізації, вирішенню соціальних питань) стало зразковим і перетворилося на місце паломництва для тих, хто шукав відповідь на споконвічне питання щодо взаємовідносин влади та суспільства.

У 1813 р. виходить у світ його книга «Новий погляд на суспільство, або Досліди з вироблення характеру» [13, с. 305]. В інших джерелах, із посиланням на біографів Р. Оуена Ф. Подмора і Дж. Кола, ця наукова праця (коли використовувався її текст у російському перекладі 1881 р., а цей текст, у свою чергу, був звірений з оригіналом тексту 1817 р.) має назву «Новий погляд на суспільство, або Досліди з принципів формування людського характеру» [12,

с. 6]. Існує також інша версія перекладу цієї наукової праці, яка має назву «Новий погляд на суспільство, або Досліди зі створення характеру», про що йдеться у науковому виданні «Педагогічні ідеї Роберта Оуена» (1940) [11, с. 19] та філософському словнику під редакцією М. Розенталя і П. Юдіна (1941) [8, с. 206]. Різне трактування назви цієї книги вчені пов'язують із тим, що оригінальне видання стало бібліографічною рідкістю [12, с. 6].

Р. Оуен 1 січня 1816 р. у м. Нью-Ланарк відкриває Новий інститут для формування характеру, де дитина виховується, починаючи з дитячого садочка, до сімнадцяти років, поєднуючи виробничу працю з навчанням [13, с. 305]. Новий інститут став завершенням п'ятнадцятирічної роботи Р. Оуена з організації виховання і навчання дітей робітників. Він складався з цілої системи установ. Майданчик перетворився на ясла та заклад для дошкільнят. Із ними були тісно пов'язані початкова школа, класи для підлітків та дорослих [12, с. 70]. «Цей інститут, – сказав Р. Оуен у своєму зверненні до робітників, – коли всі відділення його почнуть діяти, ... допоможе здійснити повний переворот як у зовнішніх, так і у внутрішніх проявах поглядів жителів цілого поселення. Інститут докладе всіх зусиль та застосує всі засоби для того, щоб приймати ваших дітей у найбільш ранньому віці, як тільки вони почнуть ходити. Завдяки цьому багато хто з вас, матерів сімей, матиме змогу більше заробляти; у вас буде менше турбот і страху за дітей, адже вони будуть захищеними від набуття поганих навичок і поступово готуватимуться до сприйняття добрих». Роберт Дейл, син Р. Оуена, підтверджує, що інститут фактично безкоштовно обслуговував не тільки дітей робітників фабрики, а й дітей селян, які жили на відстані однієї милі від м. Нью-Ланарк. Під час відкриття Нового інституту Р. Оуен заявив батькам дітей, що цей заклад не слід вважати школою для бідних, а робітники самі повинні утримувати його. Тому він призначив символічну плату за виховання і навчання дітей – три пенси щомісяця (три шилінги на рік). Р. Оуен розглядав оплату за утримання школи не як перепону, а як стимул до навчання, завдання якого – нагадувати дітям і батькам про цінності школи. При цьому реальні витрати досягали, за одними джерелами, двох фунтів на рік на дитину, за іншими – однієї тисячі двохсот фунтів на всіх учнів, тобто приблизно вісім фунтів на дитину. Сам Інститут (будівля та обладнання) обійшлися товариству в 10 тис. фунтів. Основи та практика роботи Нового інституту викладені Р. Оуеном, а також його сином Р. Дейлом. Доречно зазначити, що брошура Р. Дейла «Виховання в Нью-Ланарку» (1824 р.) є документом, який найсистемніше і найповніше викладає практику роботи з дітьми від 5 до 10 років. Робота школи

для маленьких дітей масштабніше висвітлена самим Р. Оуеном [12, с. 52 – 54].

За словами О. Герцена, шаленому успіху в м. Нью-Ланарк протиставити було нічого. Учені й послі, міністри й герцоги, купці та лорди – усі виходили зі школи з подивом і шанобливістю [3].

Новим етапом у педагогічній діяльності Р. Оуена у м. Нью-Ланарк стали 1824 – 1829 рр. У ці роки він також розгорнув педагогічний експеримент у трудовій колонії у Нью-Гармоні в США (1825 ? 1829 рр.), тому відсторонився від безпосередньої участі в роботі Нового Інституту. Як результат, Інститут поступово занепав. У 1829 р. Р. Оуен повністю порвав із м. Нью-Ланарк.

Дослідники констатують, що діяльність Р. Оуена в м. Нью-Ланарк була сповнена боротьби. Не було такого періоду, коли його педагогічні заклади до кінця відображали б його погляди. На думку Н. Тумім-Альмедінген, яка детально вивчала педагогічну діяльність Р. Оуена, трагізм його становища полягав у тому, що з фабриканта-філантропа він перетворювався на палкого проповідника організації суспільства на комуністичних засадах; але в його практичній діяльності виникали перешкоди, які змушували йти на компроміс із деяких принципових питань [12, с. 74].

Повернувшись з Англії у 1828 р., він побачив, що Нью-Гармоні як трудова колонія перестала існувати. За оцінками дослідників, Р. Оуен витратив на ці справи більше ніж 200 тис. дол. США, що становило 4/5 його статку.

У 1830 р. була організована друга трудова колонія, але цього разу в Англії, у графстві Гемпшир. Для її організації було придбано великий маєток Квінвуд (що означає «Ліс королеви») площею більш ніж у 500 акрів, із кількома фермами. У статті «Опис тих, що з'явилися у новітній час, і ще існуючих комуністичних колоній» Ф. Енгельс зазначає, що не тільки в Америці, а й в Англії відбулися спроби реалізувати ідею спільності майна. Це вчення протягом 30 років проповідував Р. Оуен, який витратив усі без залишку свої статки на створення нової колонії в Гемпширі. Для реалізації цієї мети товариство викупило земельну ділянку розміром 1 200 моргів і заснувало там комуну за планами Р. Оуена [10, с. 263]. Як тільки Р. Оуен зайняв посаду директора трудової колонії (1839 – 1845), він почав організовувати школу для дітей-колоністів. Учень і послідовник Р. Оуена Л. Джоунс зазначає, що основи системи освіти в Гармоні-Холл полягали в тому, щоб поєднати індустріальну та земельну роботи з навчанням.

Матеріали, що містяться в «Новому моральному світі», свідчать, що спочатку громада була невеликою. У 1840 р. вона налічувала 57 членів разом із дітьми, але чисельність її швидко зростала.

У 1842 р. з'явилося оголошення про виховний заклад у трудовій колонії. Р. Оуен прагнув поступово перетворити цей заклад на велику індустріальну школу на 500 учнів. У 1843 р., згідно з проектом, підписаним Р. Оуеном, витрати на цю школу мали становити 7 500 фунтів стерлінгів. Навесні 1844 р. у загальноосвітніх (початковій та індустріальній) школах налічувалося 94 учні, з них 64 – «оплатних», за яких батьки вносили по 25 фунтів на рік. У школі діти не лише навчалися, а й жили, харчувалися, отримували одяг. Починаючи роботу на виробництві, підлітки, яким виповнилося 14 років, продовжували навчання в індустріальній школі. У Гармоні-Холл було кілька фабрично-заводських підприємств, і навчання в школах було пов'язане з роботою на них. Л. Джоунс зазначає, що Гармоні-Холл був великим маєтком із садами й городами, де працювали запрошені провідні спеціалісти. У трудову колонію були також запрошені робітники з різних галузей індустрії.

Під час другого періоду своєї діяльності Р. Оуен не припиняв звертатися до однодумців із закликами негайно, ще до переходу до реалізації його плану в цілому, докорінно змінити виховання. «Застосовуйте розумну систему виховання у будь-якій країні – і в ній ніколи не виникне труднощів під час управління населенням, – зазначає Р. Оуен. – Усі ясно бачитимуть і розумітимуть, що більше потрібно для людського щастя, і завжди діятимуть у згоді зі справжніми інтересами суспільства» [12, с. 95 – 120].

У 1841 р. опубліковано його нарис «Внутрішні колонії», де він пояснює перехід до ідеального суспільства, що складається з великої кількості невеликих взаємозалежних громад, пов'язаних не інститутами державної влади, а залізничними коліями. Р. Оуен також пропонує створити самодостатні громади, управління в яких здійснюватимуть неполітичні комітети [6, с. 107 – 108]. На думку Р. Оуена, за допомогою громадських організацій кожна людина забезпечуватиметься протягом свого життя всім необхідним, до того ж найкращої якості, а ці організації нададуть найефективніший напрям розвитку промисловості й талантів кожного індивіда [11, с. 216]. У 1841 р. у Лондоні Р. Оуен прочитав цикл лекцій про раціональну систему суспільства [12, с. 45].

Разом із досягненнями в науковій сфері та на виробництві виникали непорозуміння між Р. Оуеном та компаньйонами. Дослідники підкреслюють, що від самого початку «суміш філантропії зі справами» викликала осуд із боку його компаньйонів, а приводів для цього Р. Оуен давав безліч. Коли минуло 10 років спільної роботи з першою групою компаньйонів, Р. Оуен викупив у них фабрику за 84 тис. фунтів стерлінгів. Він створив нову спілку разом з кількома родичами своєї дружини. Однак нові компаньйони

виявилися навіть менш піддатливими, ніж перші. Так, коли Р. Оуен збудував нову будівлю для школи і залишилося лише меблювати приміщення та забезпечити його навчальними посібниками, компаньйони наклали арешт на подальшу витрату коштів. У 1812 р. Р. Оуен вимагає надати на обладнання 3 тис. фунтів стерлінгів, тобто стільки, скільки коштувала сама будівля. Суперечки виникали й щодо високої оплати педагогічної праці. Через 2 – 3 роки суперечки настільки загострилися, що Р. Оуен запропонував своїм компаньйонам викупити фабрику. Спочатку вони не погодилися. Тоді Р. Оуен відмовився від виконання обов'язків директора-розпорядника і написав анонімну брошуру, яку назвав «Звіт про заклади в Нью-Ланарку» (1812 р.). У ній він виклав історію свого соціального експерименту, розповів про проблеми, з якими стикався під час його проведення, і закликав заможних осіб, які цікавляться соціальними питаннями, надати йому допомогу. У своїй першій науковій праці Р. Оуен оцінив Нью-Ланарк як зразок промислової общини та заявив: якщо не буде організовано педагогічний вплив на характери робітників, промисловість загрожує «революціонізувати й розвалити державу» [12, с. 74 – 75]. Твердження Р. Оуена щодо подальшого розвитку в економічній сфері стало пророцтвом, а для наступних поколінь промисловців визначило коло питань, які потребують першочергового вирішення. Для педагогів він залишається одним із розробників основних засад і методів виховання, а для управлінців – визначним теоретиком і практиком державного управління.

Відомий громадський діяч, філософ і публіцист С. Булгаков уважає, що ідеї Р. Оуена викликають не лише історичне, а й злободенне зацікавлення [2, с. 762 – 763]. Однак його прагнення досягти ідеалу в питаннях співіснування виробництва, навчання та життя робітників підтримували далеко не всі. Водночас міністри й архієреї, парламентські комітети і з'їзди фабрикантів радилися з Р. Оуеном. За словами О. Герцена, успіх у м. Нью-Ланарк захоплював усіх: жоден посадовець чи вчений не виїздив з Англії, поки не відвідав Р. Оуена.

На думку Р. Оуена, хаос, що панує в сучасному суспільстві, не дає можливості сформулювати розумну людську істоту. Поки існуватиме поділ суспільства на релігійні секти, партії, класи, на окремі нації з різними мовами, доти люди залишатимуться в путях невігластва й безоднях нерозумності. Вони продовжуватимуть виховувати покоління за поколінням у таємниці, щоб нічого не розуміти, у роз'єднанні почуттів та інтересів, у розпусті і пристрастях, які призводять до тих зіткнень і безглуздя дій, завдяки яким кожна сторінка людської історії позначена кров'ю й жорстокістю [11, с. 232].

Не сприяє подальшому розвитку й відсутність у громадян усвідомлення можливостей самостійно розпочати процес

формування громадянського суспільства за допомогою структур публічного управління. Безумовно «викривачі» і «пророки» (за словами О. Герцена), провідники цього напрямку (Г. Чорна, Н. Щирба, М. Савчук, О. Продан) і теоретики державного управління (В. Бабаєв, Р. Войтович, О. Іваницька, І. Ковтун, Н. Липовська, С. Серьогін) різними способами намагаються роз'яснити існування такої необхідності громадянам і тим самим прискорити цей процес. Однак на сучасному етапі розвитку даному процесу заважає наявність кількох проблем.

Перша полягає в тому, що на державному рівні так і не визначилися щодо доцільності кардинальних змін у державному управлінні з акцентом на цілеспрямовану допомогу територіальним громадам через державні агентства сприяння розвитку громад, а також не наважуються дати суспільству в особі територіальних громад можливість розпочати цей процес за допомогою структур публічного управління, створення яких відбуватиметься за безпосередньої участі жителів населених пунктів. Наявність цієї проблеми можна пояснити не стільки невизначеною позицією посадових осіб державного управління щодо цього питання, скільки їхнім баченням подальших дій, які вони пов'язують не з необхідністю встановлення тісних взаємовідносин між державою та суспільством у сфері управління, а спираються на теорії, в яких про управління навіть не йдеться.

Наступна проблема полягає в тому, що у вищих навчальних закладах досі не розпочато курс лекцій про базові основи взаємовідносин держави та суспільства в управлінні, а наполегливо продовжується викладання підходів до державного управління зразка 90-х рр. минулого століття. Тому наразі відсутні підстави для того, щоб дискутувати про всебічну обізнаність із питань взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом державного управління в студентському середовищі – «кузні кадрів» для державного управління. Відповідно завчасно розраховувати на нове покоління управлінців, детально обізнаних із цієї тематики і здатних аргументовано довести переваги нових підходів до управління на практиці.

Наявність зазначених проблем створює своєрідний вакуум у суспільному середовищі, який потребує заповнення не лише відповідною інформацією про необхідність розвитку суспільства з елементами прямої демократії, а й реальними пропозиціями щодо формування громадянського суспільства. Також на увагу заслуговує інформація про необхідність застосування нових методів у сфері суспільних відносин, доцільність нових форм управління, що підтверджено практичним впровадженням із констатацією сприйняття цих новацій суспільством.

Історія довела, що в науці державного управління мають

переважати не суто теоретичне бачення щодо необхідності змін у сфері суспільних відносин, не заклики до різного роду реформувань без організаційної та правової підтримки забезпечення цього процесу, а теоретико-практичні розробки з констатацією факту практичного застосування нових елементів на користь налагодження тісних взаємовідносин держави та суспільства в управлінні [1, с. 21]. Підкреслюючи розрив між теорією та практикою, відомий науковець, один із видатних теоретиків державного управління О. Градовський справедливо наголошує, що наука, яка не має доступу до практичних питань державного життя, вдається до утопії і з корисної суспільної сили перетворюється на руйнівний елемент. Під час виступу на щорічному зібранні Імператорського Санкт-Петербурзького університету, яке відбулося 8 лютого 1873 р., О. Градовський акцентував увагу на відірваності теоретичних засад від практики. «Ось явище, котрим найменше слід вихвалитися, особливо в «практичній справі». Саме його всіма засобами повинна б намагатися усунути наука, мета якої – стати теорією справи», – зазначає О. Градовський [4, с. 23 – 31].

У цьому аспекті унікальні підходи Р. Оуена до нового стилю управління є достатнім аргументом для наслідування його практичних розробок щодо створення належних умов життєзабезпечення в населених пунктах, які не лише на сучасному етапі суспільного розвитку, а й у майбутньому залишатимуться актуальними для налагодження тісних взаємовідносин між державою та суспільством [1, с. 23]. За словами Р. Оуена, його наукові праці написані не заради суто теоретичних роздумів і не для розваг пасивного мрійника, який тільки думає, сидючи у своєму кабінеті, і ніколи не діє на громадській арені, а для того щоб викликати найбільшу активність, поширити в суспільстві знання його істинних інтересів і спрямувати громадську думку на найважливіший предмет – на загальнонародну справу, що має на меті раціональне формування характеру величезної маси населення, якому сьогодні дозволяють формуватися так, щоб наповнювати світ злочинцями [11, с. 148].

Довести необхідність нових підходів до управління на рівні громади та обґрунтувати доцільність тісних взаємовідносин суспільства та держави в управлінському аспекті на сучасному етапі розвитку стало можливим завдяки науковим розробкам учених XVI – XIX ст. і практичним підходам Р. Оуена у сфері управління, який небезпідставно вважає, що тільки розумне управління може дати щастя керованим. На думку Р. Оуена, управління повинно встановити, яка природа людини, які закони її організації і що необхідне для щастя людини. Відповідно, управління встановить порядки, за яких буде створено умови, що гармонують із законами людської природи [11, с. 216].

Створити такі умови є нагальним завданням і водночас принциповим питанням для сучасних управлінців, на долю яких випало це випробування. Реалізація такого завдання полягає в тому, щоб запропонувати практичні підходи до налагодження партнерських взаємовідносин між суб'єктом та об'єктом державного управління, тим самим спростувавши безпідставні твердження деяких учених – представників споріднених наук – про нездатність науки державного управління вирішувати питання, пов'язані з формуванням розумного і справедливого суспільства. Адже, за словами Р. Оуена, «хто хоче досягти особистого щастя, той повинен сприяти щастю всього суспільства» [11, с. 20].

Список використаних джерел

1. **Алексєєв В. М.** Взаємовідносини держави та суспільства в Україні: управлінський аспект : монографія / В. М. Алексєєв. – Чернівці : Технодрук, 2010. – 524 с.
2. **Булгаков С. Н.** История экономических и социальных учений / С. Н. Булгаков; вступ. ст., сост. и примеч. В. В. Сапова. – М. : Астрель, 2007. – 988 с.
3. **Герцен А. И.** Сочинения. В 2 т. Т. 2 / А. И. Герцен ; редкол. : М. Б. Митин (пред.) и др. ; общ. ред. А. И. Володина, З. В. Смирновой ; сост., авт. примеч. З. В. Смирнова. – М. : Мысль, 1986. – 654 с.
4. **Градовский А. Д.** Собрание сочинений. В 9 т. Т. 1 / А. Д. Градовский. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1899. – 421 с.
5. **Квинтэссенция** : филос. альманах, 1991 / под ред. В. И. Мудрагея ; сост. О. Ю. Бойцова [и др.]. – М. : Политиздат, 1992. – 400 с.
6. **Кин Д.** Демократия и гражданское общество : пер. с англ. / Д. Кин ; послесл. М. А. Абрамова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 400 с.
7. **Кирилук Ф. М.** Політологія Нової доби : посібник / Ф. М. Кирилук. – К. : Академія, 2003. – 304 с.
8. **Краткий философский словарь** / под ред. М. Розенталя и П. Юдина. – Изд. 2-е, доп. – М. : Госполитиздат, 1941. – 328 с.
9. **Лукашев А. В.** Анатомия демократии, или Черный PR как институт гражданского общества / А. В. Лукашев, А. В. Пониделко. – СПб. : Бизнес-Пресса, 2001. – 272 с.
10. **Маркс К.** Избранные произведения. В 3 т. Т. 3 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Политиздат, 1981. – 643 с.
11. **Педагогические идеи Роберта Оуэна** / Со вступительным очерком проф. А. Анекштейна. – М. : Гос. учеб.-педаг. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1940. – 264 с.
12. **Тумим-Альмединген Н. А.** Педагогические опыты и взгляды Р. Оуэна / Н. А. Тумим-Альмединген ; под ред. Е. Я. Голанта (отв. редактор) [и др.]. – М. : Гос. учеб.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1960. – 164 с.
13. **Утопический социализм** : хрестоматия / общ. ред. А. И. Володина. – М. : Политиздат, 1982. – 512 с.

14. Утопия и утопическое мышление : антология зарубежн. лит. : пер. с разн. яз. / сост., общ. ред. и предисл. В. А. Чапиковой. – М. : Прогресс, 1991. – 405 с.

15. Фулье А. Ж. Э. Современная наука об обществе : пер. с фр. / А. Ж. Э. Фулье. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2007. – 344 с.

List of references

1. **Aleksieiev V. M.** Vzaimovidnosyny derzhavy ta suspilstva v Ukraini: upravlinskyi aspekt : monohrafiia / V. M. Aleksieiev. – Chernivtsi : Tekhnodruk, 2010. – 524 s.

2. **Bulgakov S. N.** Istoriya ekonomicheskikh i sotsialnykh ucheniy / S. N. Bulgakov; vstup. st., sost. i primech. V. V. Sapova. – М. : Astrel, 2007. – 988 s.

3. **Gertsen A. I.** Sochineniya : v 2 t. T. 2 / A. I. Gertsen ; redkol. : M. B. Mitin (pred.) i dr. ; obsch. red. A. I. Volodina, Z. V. Smirnovoy ; sost., avt. primech. Z. V. Smirnova. – М. : Myisl, 1986. – 654 s

4. **Gradovskiy A. D.** Sbranie sochineniy : v 9 t. Tom' pervyy / A. D. Gradovskiy. – S.-Peterburg' : Tipografiya M. M. Stasyulevicha, 1899. – 421 s.

5. **Kvintessentsiya** : filos. almanah, 1991. – М. : Politizdat, 1992. – 400 s.

6. **Kin D.** Demokratiya i grazhdanskoe obschestvo : per. s angl. / D. Kin ; poslesl. M. A. Abramova. – М. : Progress-Traditsiya, 2001. – 400 s.

7. **Kyryliuk F. M.** Politolohiia Novoi doby : posibnyk / F. M. Kyryliuk. – К. : Akademiia, 2003. – 304 s.

8. **Kratkiy filosofskiy slovar** / pod red. M. Rozentalya i P. Yudina. – Изд. 2-е, dop. – М. : Gospolitizdat, 1941. – 328 s.

9. **Lukashev A. V.** Anatomiya demokratii, ili Chernyy RR kak institut grazhdanskogo obschestva / A. V. Lukashev, A. V. Ponidelko. – SPb. : Biznes-Pressa, 2001. – 272 s.

10. **Marks K.** Izbrannyye proizvedeniya : v 3 t. T. 3 / K. Marks, F. Engels. – М. : Politizdat, 1981. – 643 s.

11. **Pedagogicheskie** idei Roberta Ouena / So vstupitelnyim ocherkom prof. A. Anekshtheyna. – М. : Gos. Ucheb.-pedag. Izd-vo Narkomprosa RSFSR, 1940. – 264 s.

12. **Tumim-Almedingen N. A.** Pedagogicheskie opyty i vzglyady R. Ouena / N. A. Tumim-Almedingen ; pod red. E. Ya. Golanta (otv. redaktor), E. A. Grebenshikovoy, A. M. Leushinoy, N. B. Mchedlidze. – М. : Gos. ucheb.-ped. izd-vo M-va prosvetsheniya RSFSR, 1960. – 164 s.

13. **Utopicheskiy** sotsializm : hrestomatiya / obsch. red. A. I. Volodina. – М. : Politizdat, 1982. – 512 s.

14. **Utopiya** i utopicheskoe myshlenie: antologiya zarubezhn. lit. : per. s razn. yaz. / sost., obsch. red. i predisl. V. A. Chalikovoy. – М. : Progress, 1991. – 405 s.

15. **Fule A. Zh. E.** Sovremennaya nauka ob obschestve : per. s fr. / A. Zh. E. Fule. – Изд. 2-е, stereotip. – М. : KomKniга, 2007. – 344 с.

Надійшла до редакції 26.07.14

УДК 352

Тетяна ГАНЦЮК

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОМПЛЕКСНОГО МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Досліджуються проблеми визначення складових елементів комплексного механізму державного управління. Аналізуються механізми державного управління як системи та визначаються її складові частини.

Ключові слова: механізм державного управління, системний підхід, система органів державної влади, комплексний механізм.

Татьяна Ганцюк. К проблеме определения элементов комплексного механизма государственного управления

Исследуются проблемы определения составных элементов комплексного механизма государственного управления. Анализируются механизмы государственного управления как системы и определяются ее составные части.

Ключевые слова: механизм государственного управления, системный подход, система органов государственной власти, комплексный механизм.

Tetiana Hantsuk. The problem of defining the elements of integrated public administration mechanism

The problems to define the complex mechanism of public administration are investigated. The mechanisms of public administration as a system are analyzed and its components are determined.

Key words: mechanism of public administration, system approach, system of government, complex mechanism.

Проблема підвищення ефективності державного управління в сучасних глобалізаційних процесах набуває особливої актуальності, зокрема підвищення ефективності функціонування органів державного управління місцевого рівня. Рівень ефективності функціонування суспільної влади залежить від її дієвості і здатності до реалізації, а така здатність – від наявності в її системі відповідного ефективно діючого механізму як реальної організаційної сили, опанувавши яку, влада починає управляти суспільними процесами держави [3]. Таке твердження, на нашу думку, цілком відповідає і рівню виконавчих органів влади. Тому сьогодні як ніколи потребує вирішення проблема вдосконалення механізмів державного управління.

Поясненню та обґрунтуванню механізмів державного управління присвячено чимало досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких В. Авер'янов, Д. Дзвінчук, С. Домбровська, О. Коротич, Р. Ларіна, Н. Мирна, О. Ньюнко, Р. Рудницька,